

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение «Средняя
общеобразовательная школа №18 имени первого министра просвещения
Тувинской Народной Республики Лопсана-Кендена Ооржака Мижита-Доржуевича»
города Кызыла Республики Тыва.
МБОУ СОШ №18 г. Кызыла

РАССМОТРЕНО

заседании ШМО учителей
начальных классов

Ооржак Д. А.
от «30» 08 2024 г.

СОГЛАСОВАНО

Зам. директора по УВР

Кызыл-оол С.М.
от «30» 08 2024 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директором школы

Иргит А.Ю.
Приказ №598.2 од
от «30» 08 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родной (тувинский) язык»

для обучающихся 1 классов

г. Кызыл 2024

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

1-ги класстың «Тыва дыл» болгаш «Литературлуг номчулга» эртемнеринге тургускан ажылчын программаны Россия Федерациязының «Россияның школазы» деп өөредилге-методиктиг бөлүккө, Тыва Республиканың ниити өөредилгезинин эге школага 1-4 класстарга тыва дыл талазы-биле күрүне стандарттарынга дүүштүр, 2008 чылда Наталья Чоодуевна Дамбаның тургусканы тыва дыл программазынга болгаш 2009 чылда 1-ги класска А.А. Алдын-оол, А. К. Ойдан-оол, Э. Д. Ондарның «үжүглел» номунга даянып тургускан. Бо ажылчын программа эге школаның Федералдыг куруне стандарттарынын сорулгаларын чедип алырынче угланган.

Өөредиглиг план дараазында методиктиг сумелернин дузазы-биле ажыглаттынмышаан, уругларнын шингээдип алган билиглерин, мергежилдерин, чанчылдарын тыва дыл программазынын негелделеринге дууштур эге класс башкыларынга А.А Алдын-оолдун «Диктантылар болгаш эдертиглер чыындызы»-биле хынаарын сумелеп турар. Тыва Республиканын ниити өөредилгезинин национал девискээр кезээ 1-ги класс өөреникчилеринин ниити сайзыралынче, оларнын билиинин практиктиг болурунче угланмышаан программаны тургузарда эртемниинин, дараалашкаанын, көргүзүглеринин болгаш коммуникативтиг принциптерге даянып база уругларнын назы-харын барымдаалап тургаш тургускан.

Эге класстарга тыва дылды ооредиринин кол сорулгалары:

- 1) Уругларны медреселдиги-биле шын номчуур, бижиир болгаш чугаалаарынга ооредир;
- 2) Оларга торээн дыл болгаш литература талазы-биле эге билиглерни бээр;
- 3) Уругларны ном ажыглаарынга чанчыктырар болгаш оларнын дылга сонуггалын, номчулга болгаш билиглерже чуткулун хайныктырар;
- 4) Номчулга болгаш бижилге-биле холбаштыр бойдушту, ниитилел амыдыралын хайгаараарынга ундезилээш, оореникчилерни материалистиг узел-бодал-биле чепсеглээр;
- 5) Уругларны мораль болгаш эстетика талазы-биле кижизидер;
- 6) Ооренип турар чуулдерни сайгарып, болуктеп, деннеп, туннеп билиринге, оларнын иштинден кол болгаш чугула чуулдерни тып, тайылбырлаарынга оореникчилерни чанчыктырар.

1-4 класстарга торээн дыл устуку класстарга ооренир тыва дыл болгаш литература эртемнеринин белеткел чадазы болбушаан, колдуунда-ла практиктиг сорулгаларны чедип алырынче угланган.

Тыва дыл программасы уш бөлүктөн тургустунган:

1. «Бижикке ооредири болгаш чугаа сайзырадылгазы» (белеткел уези, ужуглел уези, ужуглел соондагы уе.).
2. «Фонетика, лексика, грамматика, шын бижилге болгаш чугаа сайзырадылгазы».
3. «Номчулга болгаш чугаа сайзырадылгазы».

Болук бурузу тус-тус кезектерге чардынар. Ук болуктер аразында харылзаалыг.

Программада кирген материалдарны улдуннар аайы-биле планнап, болуктер, темаларны кичээлдерге хувааган. Методиктиг аргаларны, сумелерни башкылар чогаадыкчы ёзу-биле шилип ажыглаар, боттары хой-хой чаа аргаларны хереглээр база методиктиг уг-шиглерни башкы боду немеп, улам сайзырадыр апаар. Башкынын кол сорулгазы – программа негелделерин ооредилгенин чаа тургузуунга дууштур долузу-биле боттандыраы болгаш оореникчилерге быжыг билиглерни бээри, практиктиг мергежилдерин болгаш чанчылдарны шингээтгирери болур.

Оореникчилернин билиинин шынарын бедидеринге бот ажылдарже болгаш оореникчилер-биле хууда ажылдарже кол кичээнгейни салыр. Хуузунда бердинген онаалгаларны хынаарынга тускай уени башкы кичээл санында баш бурунгаар планнап алыр. Бижимел азы хыналда ажылдар кылган санында оон туннелин оореникчилерге чугаалап берип, ниити-даа, хуузунда-даа частырыгларны олар-биле сайгарар.

Оореникчилернин ханы билиглиг болурунга системниг катаптаашкын улуг рольдуг. Ынчангаш башкы катаптаашкынны программанын болуктеринин болгаш темаларынын аайы-биле системалыг чорудуп, хереглээр материалдарны баш бурунгаар планнап алыр.

Башкы бурузу чогаадыкчы ёзу-биле ажылдавышаан, дыл башкылаашкынынын, дыл эртемнин, педагогиканын, психологиянын соолгу чедишкиннеринге болгаш мурнакчы база чаартыкчы башкыларнын дуржулгазынга даянып, ооредилгени чедишкинниг болдурар сорулганы чедип алыр.

Ынчангаш эге школага башкылаашкылаашкыннын шинчилел болгаш дилеп тыварынын методтарын оларнын янзы-буру аргаларын тыва дыл кичээлдеринге ажыглаар апаар. Оон уламындан оореникчилер чугле башкынын чугаалаан чуулун, тайылбырын, онаалгаларын кууседир эвес, а боттары база хуузунда хайгааралдар, шинчилелдер кылырынга чанчыл алыр: чувелерни деннеп, домейлешкек болгаш ылгалдыг чуулдерни тып, чогуур туннел ундуруп, шингээдип алган билиин медреселдиги-биле херек кырында ажыглап билиринге ооредир.

Ужуглел программазын шингээткенинин планнаттыгган туннелдери:

Личностуг (бот хамаарылгалыг)

Өөреникчилерге хевирлеттинген турар билиглер:

- Торээн дылывыс харылзажырынын база мээ-медереливистин шынарын коргузеринын кол чепсээ;
- Торээн дыл национал культуравыстын кол болуушкуну;
- Сагыш-сеткилди, бодалдарны илередиринге дылдын бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чоптуг ажыглап билири.;
- Торээн дылын улаштыр оорениринге сонуургалын оттурары;
- Аас болгаш бижимел чугаага дылдын уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.

Өөреникчилерге хевирлеттинип болурунун билиглери:

- Торээн дылын сайзырадырынга. ону кадагалап арттыарынга оореникчинин бот киржилгези;
- Аас чугаага дылдын уран-чечен аргаларын эстетиктиг талазынче угландыары.

Предметтиг (эртемге хамаарыштыр)

өөреникчилернин билип алган турар ужурлуг билиглери:

- Чаа материалды ханы билип алырынче угланган белеткел ажылдарны; номчулга, бижилге, уругларны янзы – буру бот- ажылдары, чугаа сайзырадылгазы.
- Чаа унну ылгап тывары.
- Ол уннун артикуляциязын хайгаараары.
- Чаа уннун дыннаарынга болгаш адаарынга мергежилге.
- уннун улуг, бичии ужуктерни –биле таныжылга .
- Синтезтиг номчулга ажылдары:
- Слогтар номчууру.
- Домактар номчулгазы.
- Сюжеттиг чуруктар-биле чугаа сайзырадырынын ажылдарын чорудары.
- ужуктер кожаазы-биле ажыл.

Оореникчилернин ооренип ап болур аргалары:

- Торээн дылынын бугу уннерин болгаш ужуктерин, оларнын кол ылгалын билген ужурлуг;
- Состерде уннерни ылгап, оларнын туружун тодарадып билир;
- Ажык, ажык эвес уннерни болгаш ужуктерни, кыска, узун ажык уннерни болгаш ужуктерни бот-боттарындан ылгап шыдаар;

- Домактарнын болгаш состернин анализ-синтезтиг сайгарылгазын кылып, домактардан состерни ылгап тывар
- Улуг болгаш бичии ужуктерни шын, чараш тода бижип билир;
- Бижимел болгаш парламал шрифт-биле бижиттинген состерни, домактарны иштинде слогтап адап тура, шын дужуруп бижири;
- Адаары болгаш бижири дуушкек 3-4 хире берге эвес состен тургустунган домактарны адап бээрге, ужуктерин кагбайн шын бижири;
- Домак эгезинге улуг ужукту бижири;
- Домак соолунге улуг секти салыры.

Метапредметтиг

Регулятивтиг (углаар-баштаар)

Оореникчилернин чогуур деннелге билип алыр ужурлуг:

- ооренип турар эртемнин тема, болук аайы-биле кол сорулгаларын, утказын угаап билири;
- Башкынын удуртулгазы-биле бердинген даалгаларны куседип ооренири;
- бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш орфографтыг, пунктуациалыг частырыгларны тып билирин боттандыра;

Оореникчилернин ооренип ап болур аргалары:

- ооренген темазынга алган билиглерин туннеп болгаш унелеп билирин боттандыра;
- аас болгаш бижимел чугааны дылдын негелдери-биле чогуур уезинде практика кырынга эскертип болгаш ажыглап билири

Билиин ханыладырынга туннелдер (познавательные)

Оореникчилернин ооренип алыр ужурлуг билиглери:

- ооредилге даалгаларын кууседип турар уеде херек ужурлуг медээлерни немелде номнар, статьялар болгаш энциклопедиялардан тып билири;
- бодунун назы-харынга дууштур янзы-буру словарьларга, справочниктерга даянып билири;
- дылдын негелдерин кууседирде янзы-буру схемаларны, модельдерни, символ-демдектерни ажыглап билири;
- белең таблицаларны, схемаларны, созуглелдерни немээри;
- дылдын адырлары: ун-ужук, сос тургузуу, чугаа кезээ, домак кежигуну, бодуун домак дугайында алган билиглерин деннеп, болуктеп, тып, ажыглап билири;

- алган билиглэрин план болгаш таблица дузазы-биле системажыдып, болуктеп, туннеп билири;
- состе орфограммаларны янзы-буру аргалар-биле хынап билири;
- номчаан созуглелдеринин кол утказын ылгап ундурери;
- бодунун чугаазын тода болгаш билдингир кылдыр дыннакчыга дамчыдып билири;

Оөреникчилернин ооренип ап болур аргалары:

- Библиотека болгаш Интернет дузазы-биле херек билиглэрни тып, ажыглап билири;
- аас болгаш бижимел чугааны шын болгаш медреселдii-биле тургузуп билири;
- болуушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып, дамчыдып билири;
- алган медресэлэрни сайгарып, критикалап билири;

Коммуникативтиг

Оөреникчилернин ооренип алыр билиглэри:

- аас чугаага диалогту ажыглап билири;
- ангы-ангы бодалдарны ооренип, сайгарып билири болгаш чангыс аай туннелге келиринге ооредири;
- бот туружун болгаш бодалын быжыглап чанчыгары;
- ангы-ангы бодалдарны ооренип, сайгарып билири болгаш чангыс аай туннелге келиринге ооредири;
- коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдын аргаларын чедимчелиг ажыглаары;

Оөреникчилернин ооренип ап болур аргалары:

- коммуникативтиг сорулгаларны дыннакчыга тода, дорт, дес-дараалашкаа-биле медресэни, билигни чедирери;
- удур-дедир хыналда уезинде бот-боттарынга дузаны уезинде чедирип, билири болгаш коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдын аргаларын чедимчелиг ажыглаары;

Оөрөдилге чылынын тончузунде уругларнын билип алган турар ужурлуг билиглэри:

- Сагыш-сеткилди, бодалдарны илередиринге дылдын бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чоптуг ажыглап билири.;
- Аас болгаш бижимел чугаага дылдын уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.
- Сюжеттиг чуруктар-биле чугаа сайзырадырынын ажылдарын чорудары.
- бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш орфографтыг, пунктуациалыг частырыгларны тып билирин боттандырап

Оореникчилернин ооренип алыр аргалары:

- болуушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып, дамчыдып билири;
- ангы-ангы бодалдарны ооренип, сайгарып билири болгаш чангыс аай туннелге келиринге ооредири;
- ангы-ангы бодалдарны ооренип, сайгарып билири болгаш чангыс аай туннелге келиринге ооредири;

1-ги класста бижикке ооредири болгаш чугаа сайзырадылгазы

Бижикке ооредири уш болукке чарлыр: белеткел уези (ужуглел мурнунун), ужуглел уези (номчулга болгаш бижилге), ужуглел соондагы уе (номчулга болгаш чугаа сайзырадылгазы; фонетика, бижилге болгаш чугаа сайзырадылгазы). Бижик ооредилгези уннуг анализ-синтезтиг метод-биле чоруттунар болгаш чугаа сайзырадылганын кол деннелдеринге (сос, домак, харылзаалыг чугаа) быжыглаттынар.

Белеткел уези

Чугаа. Аас болгаш бижимел чугаа дугайында ниити билиг.

Домак болгаш сос. Чугааны домактарга, домактарны состерге, состерни слогтарга чарары болгаш «Ужуглелде» болгаш оске-даа дидактиктиг материалдарда берген схемашыйыгларны ажыглаары.

Слог. Состерни слогтарга чарары. Ажык уннернин слогтар тургузар ролю-биле таныштырары. Состе слогтарнын санын тодарадыры.

Уннер болгаш ужуктер. Ун дугайында билиг. Дыннап болгаш адап тургаш, уннерни ылгап билири: ажык болгаш ажык эвес уннер, сос эгезинге куштуг болгаш кошкак адаттынар ажык эвес уннер.

Ужуглел уези

Ужуглел уезинде ооредир уннер болгаш ужуктерни дорт чадага хуваар.

Бирги чада: номчулгага ооредип тургаш, чедип алыр сорулгалар: уннун ужуун, ужуктернин унун чазыг чок тыварынга чанныктырар; ооренип эрткен уннери состернин эгезинге, ортузунга, соолунге турда, чазыг чокка тып, состерни шын слогтаар; кыска, узун ажык уннерни болгаш оларнын ужуктерин ылгап билирин чедип алыр; ооренген уннерболгаш ужуктер-биле слогтар, состер кожуглап номчудар, «Ужуглелде» домактарны номчуп билир; ооренген уннери бар состернии тыварынга чанчыктыраружуктерни бот-боттарындан ылгалыр демдектерин барымдаалап танып билиринге ооредир.

Ийиги чада: бирги чадада салдынган сорулгаларны кууседирин уламчылаар; ийи-уш слогтуг состерни номчуурунга уругларны чанчыктырар; т.п.к деп уннер состернин

эгезинге, ортузунга, соолунге чорда, шын номчуурун чедип алыр; белен состерни слогтавайн шуут номчуурунга чанчыктырар, ол колдуунда ийи слогтуг состер болур; домактар иштанде бижик демдектери-биле таныштырар.кол сорулга- бугу уругларнын дески номчуурун чедип алыр; номда кирген домактарны ун аянын сагып, аянынг номчуурунга чанчыктырар.

Ушку чада: ь, е, ё, я, ю деп холушкак ажык ужуктерни ооредир. Бо чадада чедип алыр сорулгалар: ок-биле адаарын кадыг демдек-биле коргускен состерни, холушкак ажык ужуктерлиг состерни шын номчуурун чедип алыр; уш-дорт слогтарлыг состерни номчударын колдадыр.

Дортку чадада: ь, ф, ц, щ деп уннерни болгаш ужуктерни ооредир. Бо чадада салдынган турар сорулгалар: улегерлеп алган уннерни шын дыннаарын, адаарын, номчуурун болгаш бижиирин чедип алыр; ук уннерни ооредип турар уеде оореникчилерге билдингеир, ургулчу таваржыр состер шилип алыр; чиик состерни анализ кылбайн, слогтаашкын чокка номчуурунга чанчыктырар; состер болгаш кыска домактарны дурген, чугурту, медеделдиг номчуурун чедип алыр; домактарга ун доктаашкыннаарын кылып, аянынг номчуурунга чанчыктырар.

Ужуглел соондагы уе

Бижилге, шын бижилге болгаш чугаа сайзыралыгазы.

Бижик ооредилгезинин уезинде чедип алган билиглерин, мергежилдерин, чанчылдарын системажыдып быжыглаары.

Ужуктерни, слогтарны, состерни, улуг эвес домактарны харылзаалыг, дески бижииринге ооредир шенелде ажылдар чорудары.

Сос-биле ажыл. Уругларнын сос курлавырын байыдары болгаш идепкейжидери. Чувелер, чувелернин шынарын, кылдыныглар, кылдыныглар илередир состерни шын хереглеп билири, оларнын уткаларын тайылбырлаары.

Домактар болгаш харылзаалыг созуглел-биле ажыл.

Башкынын айтырыгларынга харыыларны шын тургузупбилиринге ооредири, харыыларынга домактарнын ангы-ангы хевирлерин ажыглаары. Кандыг-бир тодаргай темага домактар тургузары, сюжеттиг чуруктар, хууда хайгааралдарын ёзугаа улуг эвес аас чугаа тургузары.

Номчулга.

Бижикке ооредирин уезинде номчулга болгаш чугаа сайзырадылгазынын талазы-биле алган билиглерин, чанчылдарын ханыладыры болгаш быжыглаары. Номчулганын темпизин чоорту дургедедири. Кыска созуглелдерни иштинде номчуп, утказын сактып алары. Созуглелде болгаш оон ангы-ангы кезектеринде кымнын азы чунун дугайында

чугаалап турарынга харыылап шыдаары. Бижик демдектерин барымдаалап шын номчуурунга болгаш рольдап номчуурунга эге чанчылдар. Номчаан чуулунге болгаш сайгарган чуруктарынга хамаарыштыр словарь ажылы чорудар.

Чараштыр бижилге

Улуг болгаш бичии үжүктерниң кезектериниң аттарын болгаш бижиириниң дөмейлешкээн барымдаалап дараазында чурум ёзугаар бөлүктөргө чарар.

Бичии үжүктөр

1. Дорт шугумдан база үстүндө ээпектиг, адаанда ээпектиг шугумнардан тургустунган үжүктөр: **и, ш, з, н, р, ү, Ү** — 7
2. Үстүндө айыткан шугумнарга точкалар болгаш дүүшкүннер немешкенинден тургустунган үжүктөр: **й, л, м, ц, щ, н, ң, ь, ы** — 9
3. Төгерикилерден тургустунган үжүктөр: **о, ө, а, ю, ф, б, д, я** — 8
4. Солагай талакы чартык төгерикилерден тургустунган үжүктөр: **с, е, ё, ч, ь, ъ, в** — 7
5. Бир талакы чартык төгерикилерниң каттышканындан тургустунган үжүктөр:
э, х, ж, з, к - 5

Улуг үжүктөр

1. Кол элементизи үстүкү азы адаккы кезектеринде ээпек шыйыглыг үжүктөр:
И, Ш, Ч, Ц, Щ, Л, М, А — 8
2. Кол кезээ чартык болгаш бүдүн төгерики үжүктөр:
О, Ө, С, Э, Х, З, Я, Е, Ё, Ж — 10
3. Кол элементизи чалбыыш хевирлиг шугумдан тургустунган үжүктөр:
У, Ү, Н, К, Ы, Ю, Р, В, Ф — 9
4. Кол элементизи чалбыыш хевирлиг шугумнуң чалгыгланчак шугум-биле каттышканындан тургустунган үжүктөр: **Г, П, Т, Б, Д** — 5

Тыва дыл эртеминин кичээлдеринин планнаашкыны.

№	Кичээлдернин темалары	Шагы	Хуну	
			План езугаар	Факт
Белеткел уези				
1	Билиг кичээли. Ужуглел ному-биле таныжылга. Чугаа. Домак.	1	03.09	
2	Домак.Домакты шын бижири.Сос. Слог.	1	10.09	
3	Сос.Ону демдеглээри. Ун. Ажык болгаш ажык эвес уннер.	1	17.09	
Ужуглел уези				
4	Слог, ону демдеглээри. А деп ун болгаш А, а деп ужуктер.	1	24.09	
5	Л деп ун болгаш Л, л деп ужуктер.	1	01.10	
6	О деп ун болгаш О, о деп ужуктер.	1	08.10	
7	М деп ун болгаш М, м деп ужуктер.	1	15.10	
8	С деп ун болгаш С,с деп ужуктер.	1	22.10	
9	Н деп ун болгаш Н,н деп ужуктер.	1	05.11	
10	Ч деп ун болгаш Ч, ч деп ужуктер.	1	12.11	
11	Ы деп ун болгаш Ы, ы деп ужуктер. У деп ун болгаш У, у деп ужуктер.	1	19.11	
12	Р деп ун болгаш Р, р деп ужуктер.	1	26.11	
13	Ү деп ун болгаш Ү, ү деп ужуктер. И деп ун болгаш И, и деп ужуктер.	1	03.12	
14	Э деп ун болгаш Э, э деп ужуктер. Кыска е деп ун, оон ужуу.	1	10.12	
15	Ш деп ун болгаш Ш, ш деп ужуктер.	1	17.12	
16	Ө деп ун болгаш Ө, ө деп ужуктер.	1	24.12	
17	Д деп ун болгаш Д, д деп ужуктер.	1	14.01	
18	Б деп ун болгаш Б, б деп ужуктер.	1	21.01	
19	Г деп ун болгаш Г, г деп ужуктер.	1	28.01	
20	В деп ун болгаш В, в деп ужуктер.	1	04.02	
21	Т деп ун болгаш Т, т деп ужуктер.	1	11.02	
22	К деп ун болгаш К, к деп ужутер.	1	25.02	
23	П деп ун болгаш П, п деп ужуктер.	1	04.03	
24	ң деп ун болгаш оон ужуу.	1	11.03	
25	Х деп ун болгаш Х, х деп ужуктер	1	18.03	
26	З деп ун болгаш З, з деп ужуктер.	1	01.04	
27	Ж деп ун болгаш Ж, ж деп ужуктер.	1	08.04	
28	Й деп ун болгаш оон ужуу.	1	15.04	
29	Кадыг демдек (ь). Чымчак демдек (б).	1	22.04	
30	Е, е деп ажык ужуктер	1	29.04	
31	Ё, ё деп ажык ужуктер	1	06.05	
32	Ю, ю деп ужуктер	1	13.05	
33	Я, я деп ужуктер	1	20.05	